
 aula Joaquim Molas

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Una literatura sense crítica?

Maria Dasca

5 de maig de 2017

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Vilanova i la Geltrú

PRÈVIA

Abans de començar, volia agrair a l'organització de la V conferència de l'Aula Joaquim Molas, i especialment a la Montserrat Comas, per haver pensat en mi a l'hora d'abordar un tema tan necessari com el de la crítica literària. I, també, per permetre'm participar-hi des de la distància espacial i també horària. He de reconèixer que vaig acceptar la seva amable proposta amb una certa inconsciència, sense adonar-me que m'estava a punt d'endinsar en un "camp de batalla" complex i intricat, a partir del qual es configuren bona part dels debats sobre l'estat (i la "salut") de la literatura. Espero poder-ne sortir il·lesa... D'entrada, l'encàrrec m'insta a fer una revisió, forçosament parcial i provisòria, dels discursos subjacents a l'articulació de la cultura del període democràtic i, més específicament, els centrats en el paper de la crítica en la literatura contemporània.

La meva exposició se centrarà en l'anomenada *metacrítica de la crítica*, un tema que ja fou degudament analitzat per Mercè Picornell en un text de 2009: "Miralls o miratges? Els discursos (meta)crítics en la literatura catalana dels darrers 30 anys" (2009). L'article de Picornell posava èmfasi en les contradiccions inherents a la discussió sobre la crítica literària del període democràtic, sobretot en relació amb el sentit ambivalent que podien prendre paraules com *literatura de consum* (una necessitat peremptòria per a alguns, un producte execrable per a d'altres). També posava de relleu la confusió relativa a l'entitat i funció del *crític*, una categoria que quedava indefinida entre les múltiples funcions –i professions– que havia d'assumir en una tradició tan interrompuda com la catalana.

El que faré avui serà treure a col·lació diversos debats que afecten l'entitat, la funcionalitat i el reconeixement del crític i de la crítica d'ençà dels anys vuitanta. El meu objectiu és fer un balanç del que el col·lectiu Joan Orja anomenà el *xup-xup inacabable* de la crítica sobre la crítica (1989: 83). I justament ho faré, si em permeten el mot, amb la voluntat de provocar més *xup-xup*, o, en termes més ortodoxos, de respondre a la necessitat d'estimular el debat. Justament perquè la intencionalitat darrera de la crítica és la d'actualitzar la reflexió i la creació, dues necessitats democràtiques imprescindibles en la societat actual, en un moment, apunten els crítics, en què la multiplicació de plataformes d'expressió no té perquè ser sinònim de més democratització o pluralitat si no va acompanyada, justament, d'un sentit crític.

La pregunta que encapçala la meua intervenció “Una literatura sense crítica?” ha estat un lloc comú d'ençà dels anys vuitanta, un moment en què bona part dels debats se centren en el *ser i esdevenir* de la literatura catalana, per dir-ho a la manera d'Enric Sòria (1999). En aquest context el *ser* (o *no-ser*) de la crítica forçosament es relaciona amb el *ser* (o *no-ser*) d'una literatura de qualitat, destriable d'entre la massa d'obres literàries que saturen la cultura de la normalització. Com recorda Sòria, si *normalitzar* durant els setanta “encara podia voler dir estendre els àmbits del que podia ser escrit en català”, en la dècada següent es convertirà en “una etiqueta omnipresent al servei de la indústria o la ideologia” (1999: 383). Això genera unes tensions de les quals partirà una part de la discussió del moment. Així, al llarg dels vuitanta sorgeixen diverses plataformes (revistes o actes de jornades d'estudi) que avaluen no només la cultura i literatura del moment sinó, també, l'estat de la crítica. Entre les diverses veus que hi participen hi trobem professors universitaris (Jordi Castellanos), crítics presentats com a *militants* (Àlex Broch) i col·lectius nous com Joan Orja (integrat per Oriol Izquierdo, Josep-Anton Fernández i Jaume Subirana).

INICIS DELS VUITANTA

El debat sobre la crítica tindrà dos fronts clars: un primer de reflexió sobre la revisió dels valors llegats per la tradició literària catalana (i, per tant, està relacionat amb la història de la crítica i de la literatura). I un segon de discussió sobre la necessitat d'una crítica que permeti prendre el pols a l'actualitat (vehiculada a través de la premsa i de revistes).

El 1981 Jordi Castellanos, en el “Primer col·loqui d'historiadors i crítics de la literatura catalana”, argüeix que el més urgent és tractar “els problemes de concepció, d'orientació, d'ordenació i d'incidència de la literatura” (1982: 25). Això implica “revisar a fons, per tal de

subvertir-los i d'actualitzar-los, els valors que ens venien donats per la tradició historiogràfica catalana i, alhora, presentar tot el conjunt històric de la literatura catalana com a portador de valors d'autenticitat que servissin d'alternativa a la literatura que, no essent la nostra, trobàvem instaurada en l'ensenyament i en la vida pública del nostre país" (1982: 35). Es tracta d'un moment en què, des de la universitat, i especialment, des dels incipients estudis de Filologia Catalana, es parla de la necessitat d'establir uns "valors literaris" que siguin acceptables, creu Castellanos, com a "valors socials".

En aquest procés de restitució democràtica és fonamental revisar "l'argumentació històrica i crítica en la qual aquests «valors» s'assenten" (1982: 32). Com bé saben, es tracta d'una tasca (d'un programa) de revisió que reprèn el projecte iniciat per Joaquim Molas durant la postguerra. Val la pena d'assenyalar que Castellanos considera imprescindible historiar el pensament literari a Catalunya, tant des de la perspectiva de la història de la història literària com la de la història de la crítica literària; un projecte que serà vindicat en diverses ocasions i que encara resta per fer.

En el context de la transició, el procés de recuperació de la llengua i la literatura com a peces centrals de la cultura democràtica és indissociable de la institucionalització incipient, de gran impacte en el sistema educatiu. La creació d'infraestructures permetrà, esgrimeix Castellanos, una major especialització, que farà que el crític-historiador acabi treballant en camps separats.

EL CRÍTIC MILITANT: ÀLEX BROCH

Però quin és el tipus de crític que predomina a inicis dels vuitanta? Quina concepció de la crítica té el crític de l'època? Una de les figures existents, llegada per la cultura de postguerra, és l'anomenat *crític militant*, és a dir: el crític no professional i no acadèmic, que s'inicia publicant articles i ressenyes, i que comenta l'actualitat literària (i no els valors aportats per la tradició). Aquests trets són els que destacarà Josep M. Castellet de l'obra d'Àlex Broch (1985: 11-15). La tasca de Broch, encara en actiu, respondrà, en aquell moment, al que anomenarà la necessitat de normalitzar l'espai de la crítica catalana (1985: 14).

Broch explica la seva concepció del crític militant en la seva contribució al "Primer col·loqui d'historiadors i crítics de la literatura catalana" (1981). La crítica militant, esgrimeix, és "una de les diferents funcions que la Crítica [sic] pren i adopta en el treball d'anàlisi i de reflexió dialèctica sobre el procés literari d'una cultura determinada o de l'acte creador en

general.” (1982: 45); es configura “per raons d’extensió, periodicitat i plataforma d’expressió” (1982: 47); implica un seguiment de “la novetat literària” (1982: 53) en una dimensió (sincrònica) que no exclou una certa perspectiva (diacrònica) i, a la llarga, comporta un “compromís estètic, en defensa d’unes obres i uns autors” (1982: 62). Es tracta, a més, d’una modalitat de crítica que pot adoptar qualsevol tipus de mètode, la funció de la qual ha de ser informativa, analítica i valorativa, i ha d’implicar un cert risc.

Broch dedicarà una atenció especial a la crítica en dues obres monogràfiques dels vuitanta: *Literatura catalana dels setanta* (1980) i *Literatura catalana. Balanç de futur* (1985). Quan es proposi fer un balanç de la literatura dels vuitanta (en el llibre del mateix nom, aparegut el 1991), ja no dedicarà un apartat específic a la crítica, sinó a dos dels àmbits que coneixerà bé atesa la seva professionalització: l’edició i la traducció. A *Literatura catalana dels setanta* considera que la inexistència d’una crítica catalana continuada es deu, d’una banda, a la “irregularitat i la anormalitat” (1980: 140) i, de l’altra, al buit teòric i metodològic (1980: 142), sobretot en relació amb la recepció de corrents crítics com l’existencialisme, la sociologia, el marxisme, l’estructuralisme, l’estilística i la semiologia. Al seu entendre, la crítica “informativa”, que és l’existent, es pot dividir en 6 “actituds”: 1) la que valora en funció del “bon gust” tradicional, 2) l’eclèctica, 3) la favorable al realisme històric, 4) la que implica, en la línia avantguardista, una renovació i experimentació amb el llenguatge, 5) l’erudita o universitària (*Els Marges, Estudios Escénicos*), 6) l’estructuralista, i 7) la combativa segons els nous postulats de la crítica francesa (com l’encarnada, en aquell moment, pel grup Ignasi Ubac).

A *Literatura catalana. Balanç de futur* (1985) Broch reprèn el tema de la necessitat d’una història de la crítica literària, que n’avaluï “l’estat de maduresa, pensament i modernitat” (1985: 81). Broch argüeix que cal concebre la crítica com a metodologia, orientada a la defensa d’uns valors estètics, i considera el crític com un “home-pont” que media la circulació d’idees entre la infraestructura i la superestructura. La *militància* del crític es manifesta en la seva participació directa, activa i dialèctica en la formulació i la direcció dels gustos literaris i, a la llarga, sedimenta el substrat teòric i ideològic d’una literatura.

A l’entendre de Broch, la tasca del crític no ha de ser subsidiària d’altres ocupacions i ha de merèixer la mateixa consideració que la de l’escriptor, que gaudeix d’un estatus social i econòmic millor. La seva funció té una naturalesa selectiva: ha d’“interpretar el sentit i la raó, trobar l’explicació i la resposta a una producció literària que per la seva essència diversa i variada produeix una realitat complexa, contradictòria, ambivalent” (1985: 89). Broch

insisteix en la necessitat de formació especialitzada del crític, sobretot a nivell metodològic i de llenguatge, ja que ha de ser capaç de donar forma, crear i establir la discursivitat d'un raonament a través d'un llenguatge crític i analític (1985: 89). Finalment, indica que el treball del crític el legitima la seva pròpia obra.

LA VEU COL·LECTIVA: JOAN ORJA

L'any 1989 el col·lectiu Joan Orja publicava *Fahrenheit 212. Una aproximació a la literatura catalana recent*. Segons explicarà Josep-Anton Fernández l'any següent, “Joan Orja entenia la crítica com a discurs fet a partir d'un objecte literari amb el qual entrava en diàleg; en conseqüència, tenia poques pretensions d'objectivitat, i les seves crítiques eren en gran mesura relat” (1989: 24). Un relat que aspirava a restablir la comunicació amb el públic, que partia de la dimensió sociològica de la producció literària i vindicava la generació *desinhibida* dels vuitanta.

El col·lectiu constata l'emergència d'una nova generació: “fortament individualista, marcada per un context socio-cultural [sic] dominat per la cultura de masses, el discurs neoliberal, la desmembració de la raó pràctica i la dissolució del gust, una generació que viu en un clima de «normalitat» però que està mancada de punts de referència –i, en conseqüència, cal considerar [...] [que té un] sistema de valors [que sorgeix] com una reacció involuntària, poc conscient i poc crítica amb la realitat.” (1989: 114). Aquesta nova generació d'escriptors, que fa eclosió entorn del 1986, coincideix amb l'aparició de nous crítics, relacionats amb plataformes culturals emergents. És una efervescència propiciada per la cultura de la normalització que és criticada pel col·lectiu ja que, creuen, impulsa a “crear cada cop més espais [...] sense plantejar-[se] si realment [hi ha] la necessitat de crear-los” (1989: 118). Per això els escriptors han de desitjar “un altre país” on puguin “constituir-se en consciència crítica davant la realitat pròpia i aliena, [...] [i] saber per què, per a què i com s'escriu, i també per a qui s'escriu” (1989: 118-119). Per a assumir aquesta funció, recorden, és clau el paper de la crítica.

Per a Joan Orja el final de la cultura del resistencialisme implica que “el crític pot tornar a ser crític i el lector, lector” (1989: 83). Desproveït de la funcionalitat simbòlica que li fou atribuïda durant la postguerra, el crític pot dir “les coses pel seu nom, és a dir, aspirant a fer-ho des de l'exigència del lector i sense altres condicionaments que els literaris” (1989: 84). Tot i així, és poc reconegut, a causa de tres raons: la manca de professionalització, l'absència de

plataformes crítiques específiques i la seva escassa estabilitat professional (les vocacions, generalment, no duren més de tres o quatre anys).

Si per a Castellanos el repte era l'establiment, a partir de la revisió, de la literatura i la crítica en si, per al col·lectiu Orja el problema de fons és “la falta de confiança en la funció del crític” (1989: 87) que utilitza les plataformes periodístiques, i la manca de perspicàcia a l'hora de valorar una obra específica segons la funció que ha de tenir. Concretament denuncien que “es continuen confonent els diversos nivells que la crítica literària ha de tenir, de la mateixa manera que es confonen els nivells de consum del llibre”; per la qual cosa es reclama més especialització, tant en la formació del crític, com en el tipus de crític (universitari, periodístic o *connaisseur*) que requereix la literatura, o cada forma de literatura (1989: 88).

Tres anys després, el llibre *1991. Literatura*, que recollirà articles de *1991. Literatura. Revista magnètica*, aplegarà diverses reflexions sobre els problemes de la crítica literària catalana.¹ Per a Oriol Izquierdo el principal problema és la jerarquitització: “seria enriquidor per a la crítica literària del país anar elaborant els seus discursos prescindint de jerarquitzacions entre productes i subproductes, literaris o no literaris, verbals o no verbals, convencionals o marginals, almenys com a mètode per prendre consciència de les limitacions dels propis discursos.” (AAVV 1992: 43). En canvi, per a Sergi Peradejordi el problema rau en el “sistema de retroalimentació [el de la literatura catalana]” (AAVV 1992: 71), que “es manifesta com a discurs, com un «estil de pensament» que funciona com un «filtre» a partir del qual es configura una part de la nostra realitat immediata i mediata, i que inhibeix parcialment que s'hi realitzin transformacions espontànies.” (AAVV 1992: 72). La cultura, al seu entendre, depèn d'un filtre controlat per la societat política, que imposa un determinat programa de cultura “nacional” (AAVV 1992: 73) basat en la conservació i preservació. Això frena el cultiu de gèneres especulatius com l'assaig.. o la crítica.

Per la seva part, Carles Singla considera que el principal escull és la “manca de mitjans especialitzats”, que fa que la crítica ocupi un espai limitat, actuï amb urgència i es converteixi en “un comentari amanit amb judicis de valor” sense capacitat per assumir una funció pròpiament crítica (AAVV 1992: 108-109). La plataforma que qüestionarà són els suplementes culturals dels diaris (els quals, al seu torn, seran l'objecte de diverses proses de Vicenç Pagès

¹ El mateix any tingué lloc la trobada *Creació i crítica en la literatura catalana*, a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona, concretament els dies 5 al 15 de març de 1991, on es dedicaren diverses comunicacions als crítics Joan Triadú, Josep M. Castellet i Joaquim Molas. Els objectius dels organitzadors, Enric Bou i Ramon Pla i Arxé, fou el d'“afavorir la consciència teòrica en la creació, la crítica i, sobretot, la investigació acadèmica” (AAVV 1993: 9).

Jordà reproduïdes en el volum).² Com Fernàndez i Singla, Eudald Tomasa també defensa la necessitat de plataformes especialitzades. Per a Tomasa un dels principals obstacles a què ha de fer front la crítica és el desconeixement dels referents de la pròpia tradició crítica, “amb els quals assentir o debatre” (AAVV 1992: 115) i la incapacitat crítica de la crítica. Segons aquest darrer participant en el volum, aquesta hauria de ser “aquella pràctica supratextual que, des d’una subjectivitat [...] penetra en el funcionament d’una obra i la presenta als futurs lectors amb l’avantatge que se li suposa de coneixements, agudeses, sensibilitat, professionalitat, etc.” (AAVV 1992: 117).

EL SEGLE XXI

Les expectatives d’expansió infoses pel context econòmic i polític dels anys vuitanta i la idea que la consolidació d’un mercat cultural (i un públic) en català farien possible l’especialització i la professionalització del sector feren que, com hem vist, bona part dels temes debatuts en el moment situessin la controvèrsia del ser (o no-ser) de la crítica en relació amb la conjuntura cultural i política. Els posicionaments que acabo de resumir, per bé que solen coincidir (o complementar-se) en la detecció dels problemes, es contradiuen en les propostes de solució. Certament, tots els participants en el debat coincideixen a destacar la manca de perspectiva històrica, derivada del desconeixement de la tradició crítica pròpia (que sí existeix, afirmen). Addueixen que manca un reconeixement (social? cultural?) a la funció de la crítica, a causa de la manca d’especialització i de l’ús plataformes poc adequades com els suplementos culturals. En un context de (relativa) eufòria, les solucions passen per la professionalització, creuen, i la revisió (històrica i crítica) del marc en què opera la literatura. La contradicció es deu al mitjà: si els suplementos no són la solució cal esperar que les publicacions especialitzades assumeixin aquesta funció? Com poden aquestes publicacions restablir el vincle amb el públic? També resulta contradictòria la idea que el crític professional hagi de ser, per a alguns, un assagista que es posi subjectivament sobre el text i, per a d’altres, algú que entengui el text com a resposta a un context determinat i hagi d’expressar-ne una valoració intuïtiva. A la vegada, es comparteix la idea que el crític ha de generar un discurs propi, amb unes regles específiques, i emetre un judici de valor. El que no queda tan clar és quina és la noció de valor i quines són les regles del judici crític.

² Vicenç Pagès, “Els suplementos dels diaris catalans com a causa de gran perplexitat, gran terror, gran crispació, gran exasperació, gran depressió, gran ridícul i gran cercle vicis” (AAVV 1992: 65-70).

Altrament, el fet que bona part del debat pivoti a l'entorn del *com* (*com* fer crítica, *com* difondre-la) ni no tant del *què* (*què* criticar, *què* és la crítica) serà posat de relleu per Àlex Broch (2005a, 2005b), amb motiu de l'aparició d'un número especial de *L'Espill* de 2004 dedicat a "Literatura i crítica literària". Justament Broch problematitzarà que el debat no es focalitzi en l'aspecte teòric i metodològic i valorarà, del número, la col·laboració de Francesco Ardolino, que reivindica la necessitat, un cop més, d'una crítica en el sentit epistemològic, de fer metacrítica. Concretament, creu Ardolino, aquesta metacrítica, que hauria d'implicar més obertura metodològica, es podria aplicar en l'elaboració, d'una banda, d'una *Història de la crítica catalana contemporània*, que oferís una mirada global al conjunt del territori i, de l'altra, d'una *Història de la literatura postfranquista*, basada en l'estudi de les obres.

El número de *L'Espill* presenta l'espai de la crítica com un camp de batalla disputat i limitat, que ha d'assumir un paper insubstituïble d'ordenació, jerarquització i fiscalització; en síntesi, que ha de dir què passa en una literatura. Més concretament, "ha de jutjar amb serenitat, però amb fermesa i rigor, la qualitat de les obres literàries, cercar relacions amb el context cultural de l'època, explicar la lògica interna i les mancances d'una producció determinada, posar-la en perspectiva històrica, escatir-ne el sentit o la manca de sentit" (AAVV 2004: 56). Ha de ser un espai obert a la discussió (i, òbviament, a la crítica), que contribueixi a fer que la literatura sigui "més forta, més selectiva i a la llarga més viable i més rica." (AAVV 2004: 56).

El debat, novament, se centra en un element implícit a la funció del crític: la seva participació en el judici que permetrà l'elaboració del cànon. Però fins a quin punt el judici crític propicia el cànon? Segons Sullà (2009: 53) un cànon té tres funcions:

- conservar i organitzar el "llegat literari i cultural" donant-li "coherència, estabilitat i perspectiva històriques" i propiciant "la recuperació de textos oblidats per una raó o altra"
- facilitar "la transmissió d'un llegat intel·lectual i la creació de marcs culturals comuns, segons les dimensions del col·lectiu de què es tracta"
- contribuir a "la confirmació de la identitat nacional" proporcionant "un esquema històric que faria útil el passat [...] i que seria la base d'una tradició més o menys operativa"

En el procés de canonització d'una obra es poden establir quatre fases, segons Alain Viala: la legitimitat (resultat de l'èxit de públic i del reconeixement dels integrants del camp/sistema

literari, segons les condicions del mercat i de l'època), la distinció (quan un escriptor destaca d'entre el grups dels legitimats), la consagració (si hi ha un major reconeixement, una atribució d'excel·lència) i la perpetuació (que garanteix la permanència al llarg del temps a través de les institucions que assegurin la fama –o fortuna– literàries de l'obra en qüestió). La crítica (o el crític) intervindria en la primera i segona fase, que impliquen, primerament, reconèixer l'obra d'entre les que surten al mercat i, segonament, distingir-la a fi que instàncies més consagrades (l'acadèmia o el sistema escolar) la identifiquin i perpetuïn com a “canònica” (*apud* Sullà 2009: 54).

Per a debatre el “foc creuat” que és la crítica la revista *Espill* recull les paraules d'un escriptor que valora la crítica que ha rebut la seva obra (Màrius Serra), dos crítics de perfils i contextos diferents (Joan Triadú i Manel Ollé) i un professor universitari (Francesco Ardolino). El testimoni de Màrius Serra ajuda a entendre l'evolució del món editorial (una transformació clau per entendre els canvis en el sistema literari), especialment en la segona meitat dels anys noranta, en què la “centrifugació” i mercantilització editorial³ faran que, al seu entendre, la crítica es difumini i perdi encara més visibilitat. Per la seva part, per a Ardolino el més important és recuperar el prestigi social de la literatura i fer-ho obrint la crítica a la innovació metodològica, creant un espai de diàleg on s'abordi l'actualitat literària. Contràriament a una opinió força estesa als noranta, reclama trencar els binarismes entre perfils professionals, entre els quals trobaríem la distinció entre crític militant i professional.

Els dos crítics (Triadú i Ollé) parlen des de posicions molt diferents. Triadú exposa la seva experiència i la seva pròpia concepció de la crítica –crítica *militant*, en el seu cas. Segons argumenta, la crítica parteix d'una “intuïció”, pot ser considerada obra de creació i s'adreça a l'autor (i no al lector). Ollé, en canvi, presenta la crítica com a mitjà per “a transmetre a un altre lector una experiència única i personal de lectura a base de donar arguments i raons a una interjecció (l'uf, l'ecs el uau que hauria de bategar darrere de qualsevol judici estètic honest)” (2004: 76). Es tracta, per tant, d'un exercici hermenèutic destinat al receptor i no a l'autor.

Justament aquesta idea de raonar un judici estètic és la funcionalitat que destaca Sullà del cànon, de qualsevol cànon, on cal establir un filtre; ergo, “estudiar els criteris de selecció d'obres i autors i com han actuat al llarg de la història” (2009: 55). Desenvolupar una narrativa que expliqui què s'inclou i què s'exclou (o què es valora positivament o

³ Broch ha parlat, en aquest sentit, d'una “acceleració d'una clara «competència de mercat»” (1991: 209).

negativament), segons una concepció ideològicament determinada, seria la funció que podrien assumir, en aquest sentit, tant el crític com la persona que articula i fixa el cànon.⁴

El concepte de crític d'Ollé, però, va més enllà, ja que el considera “un subjecte verbal singular i intransferible” que elabora “un discurs rellevant, construït a partir d'un pretext (un llibre) i d'una experiència (una lectura)” (2004: 77). El text crític, diu, té interès i relleu si permet d'actualitzar “la consciència estètica i moral del qui el signa” i, per tant, esdevé “discurs propi, referencial, reconeixible i mereixedor d'atenció” (2004: 77). Un discurs que, al seu entendre, tenen crítics com Julià Guillamon i Ponç Puigdevall.⁵ Aquesta actualització, una “forma extrema de plaer i de coneixement”, fa possible, com totes les formes literàries, “l'assumpció de la radical responsabilitat moral que hi ha en el gest estètic” (2004: 77).

El text d'Ollé permet d'actualitzar, indirectament, alguns dels temes candents de la crítica de finals del XX tot posant-los en relació amb elements propis del sistema literari “desballestat” d'inicis del nou segle. Novament, el crític incideix que la literatura catalana necessita “l'afirmació plena i plural d'una instància crítica que contribueixi a generar dinàmiques de consolidació de valors emergents, de diversificació i jerarquització d'espais, nivells i registres literaris, de legitimació i projecció social dels valors consolidats, d'actualització i vivificació de la tradició, de connexió de l'activitat creadora amb el conjunt de disciplines artístiques i amb el saber” (2004: 79).

També denuncia no tant la invisibilitat de la figura del crític com els atacs de què és víctima, sobretot en un sistema que ha tendit a protegir l'escriptor i en un mercat que s'autoflagel·la, en clara recessió. Ara la pregunta “Una literatura sense crítica?” es relaciona amb les “dinàmiques d'erosió i desprestigi indiscriminat de l'espai crític existent” (2004: 80), que només podran ser vençudes, pensa, amb l'ampliació de l'exercici crític i l'impuls de noves plataformes. El problema, per tant, ja no és l'existència del crític sinó la incapacitat, per part de les instàncies de recepció, de processar la varietat, la qualitat i l'interès de l'escriptura literària en català.

⁴ En relació amb això, recordem el que passà amb motiu de l'enquesta sobre el cànon dels escriptors balears del segle XX que féu la revista *Lluc*, en el número 841 (setembre-octubre del 2004), adreçada a diversos crítics, escriptors i professors. Algunes respostes foren qüestionades perquè els enquestats no explicaven la “concepció ideològica determinada” que havia regit la tria.

⁵ Cal observar, però, que la concepció de la crítica segons aquests dos crítics és divergent: Guillamon creu que implica “construir, en l'espai limitat que tens, una certa teoria”, mentre que Puigdevall defensa la crítica com a gènere literari, una peça d'estil; *apud* Joan Orja (1989: 84) i Ponç Puigdevall, “El plaer insubstituïble de llegir”, *Trípodos*, 19 (2006), ps. 63-64.

Als factors relacionats amb els mitjans cal afegir-hi problemes conjunturals: la parcel·lació administrativa en autonomies, l'escassa incidència social i el desprestigi de l'escriptor català, el desinterès per la cultura per part dels polítics, la pèrdua de prestigi de la literatura en general en la construcció de la identitat catalana (2004: 82), la coexistència amb el sistema literari castellà (2004: 87) o l'anomenada, per André Schriffin, *edició sense editors*. En aquest context, coincidint amb Ardolino, creu que el crític ha d'assumir el "paper de recuperació del prestigi, de garant del valor literari intrínsec, de retrobament amb el lector literari" (2004: 83), ja no com a *maître à penser*, sinó com a agent que propiciï el debat.

Altres problemes inherents al sistema són la "síndrome fantasmal" de la cultura i la crítica catalana, que hi és i no hi és a la vegada (2004: 84) i el fet que el consum literari és estacional i poc discriminatori. Cal crear, apunta, un "espai literari habitable" on es puguin singularitzar uns escriptors de relleu (com, per exemple, Francesc Serés) i "apostar per la radicalitat, l'exigència i el contrast d'opinions" (2004: 87). Finalment, Ollé vindica la importància dels lectors assidus, que creen debat i enforteixen l'estructura crítica sense esmentar qui són ni a través de quins mitjans (en paper? digitals?) s'expressen.⁶

El darrer text que m'agradaria comentar és un article de 2011, també publicat a *L'Espill*, i escrit per Jordi Marrugat, "Crítica i cultura en el sistema literari català actual". El discurs de Marrugat ultrapassa la idea de la invisibilitat o del desprestigi del crític i denuncia el descrèdit del pensament crític des de posicions d'incultura i d'autoodi a la pròpia tradició. El seu raonament parteix d'una revisió del paper de la crítica d'ençà dels anys setanta, moment de desorientació que coincidí amb la fi de la dedicació a la crítica per part de dos dels grans referents del moment: Joaquim Molas i Josep M. Castellet. La dissolució del pensament crític modern com a nucli generador de discursos culturals i literaris suposà, explica Marrugat, la fi del "procés dialèctic de construcció de la cultura moderna [...] com a metarelat d'èpoques i actituds compartides, però no com a procés de construcció de discursos" (2011: 50). Per això, argüeix, cal defensar la complexitat, reflexivitat i autoconsciència (tretts propis de la literatura postmoderna) enfront de la incultura, la inconsciència i la antiil·lustració, sobretot quan des de la irracionalitat i el despropòsit es qüestiona el pensament racional, històric o dialèctic. Justament "L'escriptura ja és pensament crític" perquè la bona escriptura parteix del coneixement del que s'ha escrit (2011: 43) i no pot haver-hi crítica sense cultura. Aquest cop,

⁶ L'article de Picornell (2008), molt ben documentat, sí que ofereix un panorama exhaustiu de les plataformes crítiques existents.

el crític desacredita les posicions irracionalment anticrítiques, especialment preocupants en una societat com l'actual, on hi ha el perill d'haver-hi massa escriptors sense lectors.

CONCLUSIONS

El repàs a determinades posicions crítiques presents en la literatura catalana de la transició i la democràcia posa al descobert part de les contradiccions de l'anomenada cultura de la normalització, que implica un qüestionament a la figura del crític des d'una mirada externa i sovint social, més atenta a la funció que ha d'ocupar en la literatura del moment que a definir els mètodes i raonaments de la crítica *per se*. De la mateixa manera que als setanta la barthesiana mort de l'autor implicava, no tant una mort, sinó una revisió radical del concepte d'autoria i creació literària, la presumpta no-existència del crític, en els vuitanta, pot relacionar-se, no amb el no-ser de la crítica, sinó amb les condicions materials i infraestructurals en què s'ha d'esdevenir (i formar) el crític. Per això, en els debats un dels temes recurrents és la funció social i comunicativa que ha d'exercir. La literatura catalana, recordava Molas, el 1983, podia ser vista com gran cap sense cos (1983: 154). En el segle XXI Marrugat observa que la sobrevaloració de l'escriptor pot crear autors sense lectors. El problema del receptor, o de les instàncies receptores, és el que fa que, contràriament al que podríem esperar en un moment de progressiva professionalització de molts actors culturals, el crític continuï fent molts dels papers de l'auca: professor, editor, periodista, traductor, escriptor... Una situació que la crisi (i retallades) actuals han aguditzat ja que, com s'ha comentat al llarg de la jornada, hi ha hagut una reducció alarmant dels espais comunicatius dedicats a la discussió i ponderació de l'actualitat literària. I és que un dels puntals per a la creació d'infraestructures, indicava Castellanos el 2004, és que “existeixi una crítica àmplia i diversificada que ocupi espais d'influència en els mitjans de comunicació i generi els propis camins d'incidència entre els professionals i davant el públic en general” (2004: 154).

Com es preguntaven Mercè Picornell o Margalida Pons el 2009, quins són ara els *gate-keepers* o duaners d'un món on les fronteres o límits ja no són ni estables ni clares? Potser, assenyalen, s'imposa la necessitat de crear “debats sobre qüestions metodològiques que impliquin reflexionar sobre l'espai conflictiu que ocupa la literatura catalana en el concert internacional” (2009: 23).

Al debat sobre el paper de la crítica (i dels crítics), caldria afegir-hi la necessitat de crear una metacrítica, a partir d'anàlisis aprofundides de temes com:

1. com es categoritza el crític a si mateix? quin tipus de capital cultural té? Quina posició té en el camp literari? Com afecta el mitjà el reconeixement de la seva feina?
2. com han evolucionat les revistes literàries i els mitjans de comunicació al llarg dels darrers 30 anys? Quin impacte té en la crítica l'existència de dos sistemes lingüístics amb plataformes d'expressió que competeixen per al mateix mercat? Quin tipus de relació té el mercat del llibre en català amb el castellà o l'anglès?
3. com podríem establir, emprant un concepte de Bourdieu, una *crítica social del judici* aplicada a la crítica literària catalana? Quin capital cultural i social atribueixen els lectors a un llibre o un autor? Fins a quin punt són operatives actualment etiquetes com *literatura de gènere*, *crítica militant* o *literatura de masses*?
4. de quins mètodes i llenguatge es val la crítica catalana contemporània a l'hora d'articular aquest judici? Quin impacte real té el judici de valor en la configuració del cànon? És necessària l'especialització de la crítica?
5. fins a quin punt la crítica literària actual contribueix a l'aspiració d'autonomia del camp literari català?
6. com és el lector de crítica literària? Existeix un espai comunicatiu literari compartit?⁷

Tant el debat sobre la crítica com la reflexió metacrítica són instruments indispensables per a la reflexió literària i cultural, especialment en un moment en què es fa evident la inexistència d'un espai pur, exterior al mercat. Com vindica George Cotkin “els problemes de la democràcia exigeixen més democràcia (contra el corporativisme de la cultura)” (2004: 106). I què millor que fer-ho que potenciant el rigor de la crítica i la metacrítica, atès que, segons Blanchot, la crítica va lligada a la possibilitat de l'experiència literària?

BIBLIOGRAFIA

- AAVV (1992). *1991. Literatura*, Barcelona, Empúries.
- AAVV [1993]. *Creació i crítica en la literatura catalana*, intervencions de les Comunicacions celebrades a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona els dies 5 al 15 de març de 1991, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

⁷ Caldria fer estudis com el que Isidor Cònsul recorda que es va fer el 1991, quan la Institució de les Lletres Catalanes encomanà a un equip de professors de comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona un estudi sobre la presència de la literatura catalana en la premsa periòdica. Isidor Cònsul, *Llegir i escriure. Papers de crítica literària*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1995, ps. 65-67

- AAVV (2004). *L'Espill*, 17. Dossier “Literatura i crítica literària”, ps. 56-106.
- Ardolino, Francesco (2004). “Consideracions liminars sobre la crítica literària catalana”, *L'Espill*, 17, ps. 65-75.
- Broch, Àlex (1980). *Literatura catalana dels anys setanta*, Barcelona, Edicions 62.
- (1982). “Crítica militant: funcions i problemes”, dins Jordi Llovet, Jordi Castellanos, Àlex Broch, Sebastià Serrano, *Història i crítica de la literatura catalana avui*, Primer col·loqui d'historiadors i crítics de la literatura catalana, Barcelona, Edicions 62, ps. 45-67.
- (1985). *Literatura catalana. Balanç de futur*, Sant Boi, Llibres del Mall.
- (1991), *Literatura catalana dels anys vuitanta*, Barcelona, Edicions 62.
- (2005a), “*L'Espill* i la crítica literària”, suplement “Cultura”, *Avui*, 3-III, p. X.
- (2005b), “Crítica catalana, un saber pendent”, suplement “Cultura”, *Avui*, 10-III, p. VII.
- Castellanos, Jordi (1982). “Funció actual de la història de la literatura”, dins Jordi Llovet, Jordi Castellanos, Àlex Broch, Sebastià Serrano, *Història i crítica de la literatura catalana avui*, Primer col·loqui d'historiadors i crítics de la literatura catalana, Barcelona, Edicions 62, ps. 25-43.
- (2004). “En defensa de la literatura” dins *Mirades al segle XXI*, Vic, Eumo.
- Castellet, Josep (1985). “Àlex Broch o la passió per la crítica”, pròleg a Àlex Broch, *Literatura catalana. Balanç de futur*, Sant Boi, Llibres del Mall, ps. 11-15.
- Cotkin, George (2004). “La democratització de la crítica cultural”, *L'Espill*, 17, ps. 99-106.
- Llovet, Jordi; Castellanos, Jordi; Broch, Àlex; Serrano, Sebastià (1982). *Història i crítica de la literatura catalana avui*, Primer col·loqui d'historiadors i crítics de la literatura catalana, Barcelona, Edicions 62.
- Marrugat, Jordi (2011). “Crítica i cultura en el sistema literari català actual”, *L'Espill*, 38 (tardor), ps. 30-58.
- Molas, Joaquim (1983). “La cultura catalana i la seva estratificació”, *Reflexions crítiques sobre cultura catalana*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, ps. 133-155.
- Ollé, Manel (2004). “Els experiments amb gasosa: o el paper de la crítica en el sistema literari català actual”, *L'Espill*, 17, ps. 76-93.
- Orja, Joan (1989). *Fahrenheit 212*, Barcelona, La Magrana.
- Picornell, Mercè (2008). “Miralls o miratges? Discurs (meta)crítics en la literatura catalana dels darrers trenta anys”, dins Isabel Graña, Teresa Iribarren (coord.), *La literatura*

- catalana en la cruïlla (1975-2008)*, Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa Edicions, ps. 173-211.
- Picornell, Mercè; Pons, Margalida (2009). “El comparatisme com a zona de contagi”, dins íbidem (ed.), *Literatura i cultura: aproximacions comparatistes*, Palma, Lleonart Muntaner, ps. 7-32.
 - (ed.) (2009). *Literatura i cultura: aproximacions comparatistes*, Palma, Lleonart Muntaner.
 - Serra Roig, Màrius (2004). “De com es conviu amb la crítica”, *L’Espill*, 17, ps. 57-64.
 - Sòria, Enric (1999). “Ser i esdevenir: dos debats recurrents per a la fi d’un mil·lenni”, dins Glòria Bordons, Jaume Subirana (ed.), *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, Proa/ UOC, ps. 379-384.
 - Sullà, Enric (2009). “La institució literària i el cànon”, dins Mercè Picornell, Margalida Pons (ed.), *Literatura i cultura: aproximacions comparatistes*, Palma, Lleonart Muntaner, ps. 33-60.
 - Triadú, Joan (2004). “L’autocrítica del crític”, *L’Espill*, 17, ps. 94-98.